

NIKOLA TATALOVIĆ¹
Filozofski fakultet, Novi Sad

PLATONOVA KRITIKA NEPOSREDNOSTI ČULNOG OPAŽANJA U DIJALOGU TEETET

Sažetak: Autor u radu daje jedno moguće čitanje prvog određenja znanja u dijalogu *Teetet*, određenja znanja kao opažanja, zadržavajući se na Platonovoj kritici Protagorinog učenja sa ciljem da pokaže dve stvari. Prvo, da je kritika Protagorinog učenja kritika određenog shvatanja čulnog opažanja ali ne i Platonova kritika čulnog opažanja kao znanja. Drugo, da je logika pobijanja Protagorinog učenja potpuno podudarna logici poslednja dva ispitivanja pretpostavke „jedno nije“ u dijalogu *Parmenid*.

Ključne reči: Platon, Protagora, znanje, percepcija, jedno, druga, mnoštvo

U mnogim dijalozima Platon govori o znanju, i to ne sa beznačajnim pomeranjem značenja. Pored toga pitanje određenja znanja ukršta se sa mnogim drugim pitanjima, što sve zajedno gradi mrežu iz koje je teško izvuci pojedinačan problem i razmatrati ga posebno. Tako u *Harmidu* pitanje o moralnom karakteru vodi do pitanja da li je moguće da znanje može biti vlastiti predmet, i ako je to moguće kakvog je karaktera znanje znanja? U *Gorgiji* rasprava o retorici otvara pitanje kako se znanje i uverenje mogu razlikovati, što se detaljnije raspravlja u kasnijim dijalozima. U *Državi* Platon govori o samoodnošenju znanja i, čini se, oštro ga suprostaavlja mnenju. *Menon* pak približava znanje i mnenje, govori o anamnezisu i hipotetičkom metodu kao putu ka znanju koji bi trebalo da obezbedi povezanost različitih epistemičkih nivoa. *Fedon* čija centralna tema jeste besmrtnost duše počinje određenjem filozofije kao vežbanja u umiranju, a dokazi besmrtnosti duše ujedno pokazuju nužnost postavke o eidosu. Među svim dijalozima jedino je dijalog *Teetet* posvećen isključivo pitanju određenja biti znanja. Međutim, upravo je ta isključivost osnov na kome se grade suprostaavljene interpretacije dijaloga. Ako se u dijalogu ne spominju ideje da li to znači da je u pitanju svojevrsna revizija, odstupanje od postavke eidosa izložene pre svega u *Fedonu* i *Državi*, ili pak negativni rezultat dijaloga ishodi iz čutanja o idejama?

---

1 e-mail adresa autora: nikolatata@gmail.com

Odgovoriti u potpunosti ovom zadatku zahtevalo bi posebnu studiju, tako da se mi ovde ograničavamo na tumačenje prvog dela dijaloga *Teetet* u kome se Platon obračunava sa Protagorim učenjem, nastojeći da pokažemo dve stvari. Prvo, da kritika Protagorinog učenja nije i kritika čulnog opažanja, već kritika određenog shvatanja čulnog opažanja. Drugo, da je logika koju Platon sledi u pobijanju Protagorine teze o čoveku kao meri potpuno podudarna logici poslednja dva ispitivanja druge pretpostavke „jedno nije“ u *Parmenidu*.²

Rasprava o biti znanja vodi se između Sokrata, matematičara Teodora iz Kirene i njegovog učenika Teeteta. Sam izbor učesnika rasprave o znanju govori nešto bitno. On nas podseća na ono što Platon govori u *Državi*. Naime, da na putu obrazovanja, koje je nužno zbog pometenosti duše prouzrokovane protivrečnim opažajima o istom predmetu, veštine koje vode spoznaji onog što jeste jesu upravo one koje se tiču parnog, neparnog, brojanja. Drugim rečima, matematika jeste ona koja uvodi u znanje onog po sebi.³ I na drugim mestima Platon se poziva na matematiku koja predstavlja ideal nauke. Tako prisustvo pitagorejaca u *Fedonu* ne treba razumeti isključivo s obzirom na vezu pitagorjskog učenja o metempsihozi i besmrtnosti duše koja u dijalogu nastoji da se dokaže, već i kao prisustvo matematike kao preludijuma filozofije, jer sled dokaza može biti razumljen i kao put spoznaje. U krajnjem besmrtnost se dokazuje s obzirom na ono ejdetsko, na temelju znanja da nema uzrokovanja po suprotnosti, što je jedan od temeljnih „postulata“ tzv. teorije ideja. Pored toga *Fedon* govori o hipotetičkom metodu kao putu zadobijanja onog poslednjeg, za koji Sokrat, uvodeći ga u ranijem dijalogu *Menon*, kaže da ga preuzima od geometara.⁴ I u *Državi* hipotetički metod karakteristika je i filozofije i matematike, sa jednom bitnom razlikom, razlikom koja ostaje merodavna do danas. I nauka i filozofija „koriste“ ideje, ali samo filozofija zna za njih kao takve. Polazište i jedne i druge jeste hipoteza, ali za filozofiju ona nije polazište kao *arhe*, dok za nauku ona to jeste. Filozofija uzimajući hipotezu kao hipotezu, kao polazište istraživanja, istu destruiše krećući se ka nehipotetičkom početku kao onom utemeljujućem. Sa druge strane nauka polazi od hipoteza kao onog *očiglednog* i proverava ih u onom što je stvar iskustva, ona ide u suprotnom smeru, ne polažući račun o toj očiglednosti.⁵ Upravo se tu, u očiglednosti, susrećemo se sa prvim određenjem znanja u *Teetetu*, određenjem znanja kao *aisthesis*.

Kao što je to često slučaj u Platonovim dijalozima, na Sokratovo pitanje šta je nešto (τί ἐστι) sagovornik obično odgovara kakvo je nešto (ποιόν ἐστι), ili pak nabranjem delova tog nečeg. Tako i Teetetov prvi pokušaj u određenju onoga što znanje jeste nije ništa drugo do puko nabranje. Nakon uvida u smisao Sokratovog pitanja, Teetet daje odgovor na *šta* pitanje znanja: „Meni se čini da onaj koji nešto zna percipira ono

2 Platonovo određenje percepcije i kritika iste kao znanja koje slede nakon pobijanja Protagorinog učenja ovde nisu predmet našeg interesovanja. Naš rad se zadržava na „negativnom“ delu Platonovog izlaganja ostavljajući razloge Platonovog odbacivanja percepcije kao znanja i čitavu raspravu koja se povodom tog pitanja vodi za predmet nekog budućeg rada.

3 *Država* 522a-523a

4 *Menon* 86e

5 *Država* 510b-511e

što zna i kako se upravo sada čini znanje (ἐπιστήμη) nije ništa drugo nego percepcija (αἴσθησις).⁶ Ono što ovde treba imati u vidu jeste da određenje znanja kao percepcije daje Teetet. Gadamer sa pravom upozorava na ovaj momenat. „Budite oprezni! Kao matematičar, Teajtet na ovom mestu kaže da je znanje opažanje. To znači da se tu ne uzima u obzir funkcija čulâ. Ne radi se o Aristotelovom pojmu *aisthesis*, već je reč o neposrednosti, o opažanju koje potpuno odgovara očiglednosti, o opažanju koje se razlikuje od ‘pukog’ izvođenja dokaza... Jasno je, dakle, da ‘opažanje’ u tom kontekstu znači isto što i očiglednost, u smislu ‘to se ipak vidi’“. ⁷ Ako se uzme u obzir ova Gadamerova primedba, a teško da se tek tako može preći preko nje, onda se postavlja pitanje zašto Sokrat prihvativši ovu definiciju kao moguće određenje znanja istu poistovećuje sa Protagorinom tezom *anthrōpos metron*-a? Naime, Sokrat kaže da je Protagora „na neki drugi način rekao isto“, i potom iznosi Protagorinu tezu: „On naime negdje govori da je čovjek mjera svih stvari, onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu“. ⁸ Sokrat nakon toga u nekoliko koraka tumači značenje Protagorine teze i na taj način pokazuje njenu istovetnost Teetetovoj tezi. Prvi korak ono *čovjek je mera* pretumačuje u *meni se čini*: „kakve se stvari meni čine (φαίνεται), takve za mene i jesu, a kakve se tebi čine takve za tebe i jesu“. ⁹ Drugi korak izraz *čini se* poistovećuje sa percipira, time su pojava (φαντασία) i percepcija isto. ¹⁰ I konačno, treći korak zaključuje: „Percepcija se odnosi uvijek na biće i nelažna je ako je znanje“. ¹¹

Ovih nekoliko redova teksta kojima započinje rasprava o biti znanja postavljaju čitav niz pitanja. Da li Teetetovo *aisthesis* jeste što i čulno opažanje? Da li je Sokratovo tumačenje *anthrōpos metron*-a zaista ono što pod tim razume Protagora? Te zašto Sokrat poistovećuje Teetetovu tezu sa Protagorinom?

Prelaz sa Teeteta, *aisthesis* kao očiglednosti koja karakteriše matematičko znanje, na Protagorinu tezu *anthrōpos metron*-a, protumačenu kao stanovište *aisthesis* u smislu čulnog opažanja, jeste prećutno. Teetet nigde ne govori da je to ono što je on mislio kada je odredio znanje kao *aisthesis*, već samo kaže da je upoznat sa Protagorinim učenjem. Taj prelaz sa definicije koja dolazi iz sfere matematike, onoga što je najbliže znanju samom, ka stanovištu percepcije kao onog najdaljeg od onoga po sebi, već na startu naznače da se mislilo na nešto drugo, ali to skriveno mišljeno pokazaće se tek kroz negaciju percepcije kao znanja u daljem toku izlaganja. Čini se da Platon višeznačnošću reči *aisthesis* želi da započne određenje onoga što nije znanje.

Kada je u pitanju Sokratovo pretumačenje Protagorine teze, postavlja se pitanje da li je ono opravdano? Pre svega, da li ona predstavlja relativističko stanovište, a potom, zašto se izjednačava sa čulnim opažanjem? Mislimo da dve stvari treba imati u vidu kada se Platon poziva na Protagoru. Kao prvo, Platon uvek *koristi* onog koga je uveo u

6 Teetet 151e. Svi citati dati su u prevodu Milivoja Sironića i Veljka Gortana, Platon, *Kratil, Teetet, Sofist, Državnik*, Beograd, 2000.

7 H.-G. Gadamer, *Početak filozofije*, Beograd, 2007., str. 70

8 Teetet 152a

9 Isto

10 Teetet 152b-c

11 Teetet 152c

dijalog vođen vlastitim problemom, vlastitim pitanjem. Teško da od Platona možemo očekivati verodostojno tumačenje Protagorinog učenja, iz prostog razloga što to sebi ne postavlja kao zadatak. Stoga pravo pitanje ovde za nas ne može biti da li je Protagora zaista mislio ono što Platon izlaže kao smisao njegovog učenja, već šta Platon hoće sa takvim tumačenjem? Kao drugo, sama teza o čoveku kao onom koji određuje biće, koji je mera, nešto je što stoji u potpunoj suprotnosti sa duhom antičke filozofije. Bitna pripadnost mišljenja i govorenja biću, upućenost svakog mišljenja i govorenja na ono što jeste, prvi put pojmovno jasno izražena kod Parmenida, nije tu da bi postavila biće, već da bi potvrdila ontološki primat bića. Iz bića samog proizilaze njegove karakteristike, iz njega samog i način na koji ono jeste – nužnost. Iz bića samog isode i osnovni principi bića. To nisu načini na koji se dokazuje, izvodi nužnost bića, već se iz nužnosti bića izvodi nužnost mišljenja bića, iz principa bića principi mišljenja i govorenja. Ono što se uvek mora imati na umu jeste da Platon stoji na stanovištu primata bitka, njegove mislivosti, pa se i ljudski um razume s obzirom na umnost celine. Iako dušu, po Platonu, karakteriše besmrtnost, odnosno samoodređenost, kao što je i ono božansko besmrtno, ono koje je u svom odnošenju spram sebe samog određeno samim sobom, strogo govoreći samo je božanskom svojstveno da se samoodnosi. Besmrtnost duše u tom smislu treba razumeti kao analogiju, ili kao nikada do kraja sprovedivu težnju za celinom. Čovek je već unutar celine i on je samo delimično može izneti na videlo, dok božasko jeste ta celina koja se samoodnosi.¹²

Shodno osnovnoj pretpostavci antičke misli Platon ne može razumeti Protagorinu tezu drugačije nego kao stanovište relata po sebi, odnosno odsustva onog jednog. A ako je ne može razumeti drugačije onda je može razumeti jedino kao stanovište *čiste percepcije*, jer je percepcija, za Platona, najudaljenija od onoga po sebi, a to da je čista podrazumeva potpuno isključenje onoga jednog. Platon ne može poći od čoveka kao onog koji određuje biće u razumevanju *anthrōpos metron*-a, nego upravo obrnuto. Ako će važiti Protagorina teza da čovek jeste mera bića, onda se mora pitati kako stoji stvar sa samim bićem tako da svako može biti mera, jer čovek ne može biti ono jedno, celina, bitak, već samo ono drugo od jednog. Mera ne dolazi od čoveka, već čovek može dolaziti do mere, može uzimati meru od bića. Ako meru ne uzima od bića to znači da je uopšte ne uzima, te da nama ni onoga jednog, već samo onog drugog od jednog, može postojati samo mnoštvo. Kako je svaki posebno za sebe mera onda ni u biću ne može biti onoga jednog jer ono daje važenje datoj tezi. Percepcija je najudaljenija od onoga jednog tako da je najbliža Protagorinoj tezi, i jedino u radikalizaciji stanovišta percepcije moguć je, za Platona, pokušaj njenog utemeljenja.

Da Platon već uvek računa na primat bića, biće kao meru, svedoči i Sokratva tvrdnja da je Protagora vlastito učenje „nama prosto svetini natuknuo, a učenicima je u potaji istinu govorio“¹³, istinu da: „...ništa nije samo po sebi jedno, niti možeš ispravno

12 Bliskost same stvari (ideja) i spoznaje same (uma) govori da ono što jeste može biti razumljeno samo ukoliko se polazi od čistog mišljenja. To svakako ne znači da je mišljenje nešto što konstituše biće u onom šta njegovog jeste, ali se to šta onog što jeste mišljenjem u najvećoj mogućoj meri otvara.

13 *Teetet* 152c

nazvati neku stvar niti njezinu kvalitetu, nego ako je zoveš velikom, pokazat će se i malenom, ako teškom, pokazat će se i lakom, i tako u svemu jer ništa nije jedno, bilo da se radi o nečemu ili o svojstvu. Od pokreta naime i kretanja i međusobnog mešanja nastaje sve za što se mi služeći se neispravnim izrazom kažemo da jest, jer nikada nije nego uvek nastaje¹⁴. Protagorina teza o čoveku kao meri nije samorazumljiva, ona nešto pretpostavlja. Njeno razumevanje traži višu tezu koja će je utemeljiti, neophodan joj je ontološki osnov kako bi imala pravo važenja. Tako Platon zapravo nastoji da utemelji Protagorino učenje. Da li je posredi ironija ili krajnje ozbiljno shvatanje svog protivnika, ili to dvoje pada i mora padati ujedno? Mišljenja smo da Platon u prvom delu dijaloga želi postići dve stvari. Prvo, pokazati šta percepcija nije kroz izlaganje Protagorinog učenja, njegovo utemeljenje koje je ujedno i njegovo pobijanje (na čemu se mi u tekstu zadržavamo). Drugo, na temelju tog pobijanja pokazati šta percepcija jeste i zašto nije znanje.

Ontološka pretpostavka mora opravdati tezu *anthrōpos metron-a*, mora moći objasniti sledeće: ako je percepcija znanje kako mora stajati stvar sa bićem tako da je percepcija moja i samo moja percepcija, što bi obezbedilo mene kao meru, odnosno onoga koji je znalac, nepogrešiv?

Kritika Protagorinog učenja ne predstavlja kritiku pecepcije kao znanja već određenog shvatanja percepcije. Ako je teza „tekućih“ (ῥέοντα) u pozadini Protagorinog učenja onda na temelju nje treba objasniti sam proces spoznaje – percipiranja. Kretanje jeste uzrok svakog bića i nastajanja, a mirovanje uzrok nebića i propadanja, to važi za sve pa i za samu spoznaju. Ako se sve kreće, ako nema onoga po sebi, onda nijedno svojstvo koje se može opaziti nije niti na strani onog koji opaža niti na strani onog opaženog, već „nešto srednje koje je nastalo kao osobitost svakom pojedinom čoveku“¹⁵. Ako se sve kreće onda izvan kretanja nema ničega drugog. Unutar kretanja razlikuju se dve vrste „neizmerne množtvom“, jedna koja ima moć delovanja i druga koja ima moć trpljenja. Njihovom interakcijom nastaje svo mnoštvo i to u parovima: ono što se može opaziti (percipirano) i percepcija koja je istovremena s onim percipiranim. Susret oka i njemu primerenog predmeta rađa na strani oka gledanje, a na strani predmeta npr. belo. Izvan međusobnog susreta subjekt i objekt spozaje nisu ništa. Sve ovo što je rečeno potvrđuje početnu pretpostavku koju Sokrat određuje kao Protagotino tajno učenje, a ovde je ona formulisana na sledeći način: „da ništa nije samo po sebi nego uvijek sve postaje u odnosu na nešto drugo, a bitak treba odasvud ukloniti premda smo mi mnogo puta i maločas bili običajem i neznanjem prinuždeni da se njime služimo“¹⁶ (kurziv N.T.). Forma govora koja bi bila primerena prirodi stvari je da sve nastaje, stvara se ili propada, a da ništa nije, jer ukoliko bi se reklo da nešto jeste tada bi se zaustavio tok, i lako bi bio pobijen onaj koji tako govori, zaključuje Sokrat. Ovim se još uvek ne izvode krajnje posledice Protagorinog učenja, Platon staje se na pola puta želeći prvo da utemelji Protagorinu tezu onoliko koliko je to moguće.

14 *Teetet* 152d

15 *Teetet* 154a

16 *Teetet* 157a

Nakon što je teza naizgled utemeljena Sokrat nastoji da je produbi, preispita, i to produblјivanje ispostaviće se kao konačno utemeljnje nakon čega slede dva niza suštinskih preispitivanja, „logičko“ i „ontološko“, od kojih će ovo poslednje biti odlučujuće. Sokrat, preispitivanjem Protagorine teze nastoji da utvrdi razliku stanja u kojima se percipira: sna, bolesti, ludila, čulne obmane i „normalnog“ stanja percipiranja. Kako ova stanja zaista postoje i kako su suprotna stanju „normalnosti“ tako se čini da sama teza o percepciji kao znanju biva pobijena.¹⁷ Kako je uopšte moguće napraviti razliku ovih stanja? Ako razlika nije moguća onda se čini da percepcija jeste znanje. Insistiranje na razlici i nemogućnosti da se ona uspostavi na temelju Protagorinog učenja ključ je Platone kritike. Odvojenost subjekta i objekta spoznaje govori o tome da je sve drugo drugoga, te da ništa ne može biti niti isto niti slično, niti može postati isto niti slično. Susret subjekta i objekta spoznaje kao susret dva različita elementa, uvek drugačija, rađa uvek nešto drugačije: „Percepcija duge stvari čini i drukčijim i drugim onoga koji percipira. Niti može ono što na mene djeluje, ako se združi s drugim, ikada, rađajući isto, postati takvo. S drugim naime rađajući drugo, postat će drugačije“.¹⁸ Onaj koji percipira postaje to nužnim načinom u odnosu na nešto. A kad nešto postaje slatko, gorko itd. ono to nužnim načinom postaje nekome. Sokrat još uvek ovde govori o postojanju nužnosti koja vezuje, ali ne čvrsto, govori o tome da smo vezani „uzajamno jedni s drugima“, čime u stvari govori da i stanoviše drugosti drugog na izvestan način mora uvesti ono jedno, bitak, makar i prividno, jer je samo na temelju njega moguće konsekventno govoriti o onom drugom, različitom.¹⁹ Ovde se u stvari razrađuje ono što je rečeno ranije (157a), ako nema jednog onda je sve drugo drugog, i Sokrat zaključuje: „Kad dakle ono što na mene djeluje pripada meni a ne drugome, onda ja to percipiram, a ne drugi. Svakako. Prema tome za mene je istina moja percepcija jer se uvek odnosi na moje biće, a ja sam prema Protagori sudac onoga što za mene jest da jest i onoga što nije da nije“.²⁰

Protagorino učenje zapravo predstavlja negaciju učenja o ideji Dobra iz *Države* koja daje da predmeti jesu, da jesu to što jesu, da mogu biti spoznati i samoj spoznaji istinu. Sokrat na temelju teze „tekućih“ pokazuje sledeće: percepcija je znanje jer je izraz bića (1), percepcija je moja (2), i na temelju ta dva zaključuje: ja sam znalac, mera (3). Izlaganjem odbrane onih koji zastupaju Protagorinu tezu Sokrat konačno utemeljuje znanje kao percepciju i ostvaruje jedinstvo „tekućih“ (Homer, Heraklit, itd.), Protagore i Tetetovog određenja znanja kao percepcije, dodajući „da je uz *takvo stanje stvari*

17 *Teetet* 158a-e

18 *Teetet* 160a. Gotovo identično shvatanje posledica teze sveopšteg kretanja Platon iznosi u *Kratilu*: „Ali, Kratile, ako se stvari preobražavaju i ništa ne ostaje na svom mjestu, nema ni govora o spoznaji, po svoj prilici. Jer, ako se to što je spoznaja ne mjenja kao spoznaja spoznaja će ostati i uvek biti. Ali, ako to što se mjenja jest sama ideja spoznaje, promijenit će se u neku drugu ideju spoznaje, te spoznaje nikako neće ni biti. Ako se ona uvijek mijenja, nikada neće biti spoznaje, i prema ovom rasuđivanju, niti će biti onoga tko spoznaje, niti samoga predmeta spoznaje“ (prevod Milivoja Sironića i Veljka Gortana, Platon, *Kratil, Teetet, Sofist, Državnik*, Beograd, 2000., *Kratil* 440a-b).

19 *Teetet* 160c

20 *Isto*

percepcija znanje²¹ (kurziv N.T.). To isto stanje stvari biće osnov pobijanja percepcije kao znanja. Tačnije, taj osnov pokazaće se kao osnov nemogućnosti da sa čulnim opažanjem stvar tako stoji – ono se mora misliti na temelju nečeg drugog.

Do sada se radilo o tome da se Protagorina teza zasnjuje. Ona je zasnovana u višoj tezi i u skladu je sa njom. Sada predstoji ispitivanje posledica hipoteze, odnosno „logičko“ pobijanje koje se u krajnjoj liniji oslanja na stanje stvari, i koje svojom nedovoljnošću upućuje na to da nije do kraja razumljeno skriveno učenje Protagore, odnosno da treba samu hipotezu ispitati ponovo, videti da li zaista iz nje sledi ono što Protagora tvrdi ili pak sledi nešto potpuno drugo?

Neuspeh „logičkog“ pobijanja (161c-179d) posvedočen je njegovim krajem - uz takvo stanje stvari zaista je svako mnjenje istinito, što zapravo potvrđuje zaključak utemeljenja Protagorinog učenja. Mišljenja smo da se smisao ovog dela teksta sastoji u pokazivanju da s obzirom na stanje stvari nešto nije u redu sa samom tezom, a onda preko toga da viša teza koja ju je naizgled utemeljila mora ponovo biti ispitana. Ovaj deo teksta predmet je rasprave u pogledu toga da li je Platon konsekventan u pobijanju Protagorine teze? Mišljenja smo da pitanje logičke doslednosti Platonove kritike koja nastoji da pokaže protivrečnost unutar same Protagorine teze nije suštinsko pitanje ukoliko se želi razumeti Platonova namera. Smatramo da ovaj deo teksta treba čitati sa onim što prethodi i sledi, jedino na taj način možemo razumeti njegov smisao. Naš cilj je da pokažemo sled ovog dela dijaloga isticanjem onih momenata za koje mislimo da potvrđuju neadekvatnost ovakvog načina pobijanja Protagorine teze.

Nakon utemeljenja sledi preispitivanje onoga što iz teze sledi, a to mora biti u skladu sa stanjem stvari. Sokrat stalno insistira na onom činjeničkom, na onom svima poznatom. Prvi prigovor upućuje na nemogućnost pravljenja razlike. Nemoguće je utvrditi razliku jer svako je mera, a opet razlika je nešto što se ne može poricati. Sokrat se pita zašto Protagora svoj spis nije počeo tvrdnjom da je mera svinja ili majmun, jer i oni imaju percepcije?²² Da li se ovde šali Sokrat ili Protagora, ili pak Sokrat samo igra Protagorinu igru? Nakon ovoga sledi prvi u nizu Protagorinih prigovora Sokratovom tumačenju, koji zapravo ističu nedovoljnost ovakvog načina raspravljanja: „No dokaz i nužno obrazloženje nikako ne navodite, već se služite vjerovatnošću“.²³ Drugi napad na Protagorino učenje izgleda još neozbiljnije. Tako Protagorino učenje biva pobijeno prigovorom da mi možemo slušati neki jezik a nepoznavati ga, i videti slova ali ih nerazumeti. Sokrat sam otkriva karakter ovakvog načina raspravljanja rečima: „Da ne brbljam možda gluposti“.²⁴ Potom slede još apsurdnije posledice Protagorinog učenja - videti je znati, a kada se neko nečega seća on ne gleda, ne zna – na šta Teetet kaže sledeće: „Strašno je, Sokrate, to tvrditi“.²⁵ Čini se da je Protagorino učenje ovim napadima pobijeno, ali Sokrat skreće pažnju na način izlaganja, čime zapravo opovrgava sve

---

21 *Teetet* 160e
22 *Teetet* 161d
23 *Teetet* 162e
24 *Teetet* 163d
25 *Teetet* 163e

dosadašnje argumente: „Čini mi se da smo zadovoljni poput erističara“.²⁶ Mada Sokrat upozorava na neprimerenost argumentacije to ga ne sprečava da iznese još apsurdnije zaključke na temelju učenja o čoveku kao meri: videti jednim okom znači nevideti drugim itd. Treći prigovor Protagorinom učenju počinje zamenom uloga, te tako Sokrat nastoji da odbrani Protagoru, ukazujući na to da prethodni argumenti, isticanjem nepostojanje razlike među onima koji percipiraju, zapravo nisu bili na pravom tragu. Protagora tako odbacuje sve prethodne prigovore kao erističke, smatrajući da Sokrat nije pobio osnovnu tezu da svako ima vlastite percepcije, što je utemeljuće za to da je svako mera.²⁷ Protagora naznačuje da njegovo učenje ne pordrazumeva da nema razlike među ljudima, naprotiv, Protagora utvrđuje razliku, ali drži da niko nije mudriji, odbijajući da postoji istinito i lažno, tvrdeći da postoji samo bolje i gore. Tako pravedno i lepo za državu jeste šta god to bilo sve dok ona to prihvata, čime se zapravo još jednom potvrđuje teza o čoveku kao meri kao stanovište drugosti drugog, gde se sve pojavljuje ali ništa nije, gde su sve relati po sebi. Sokrat još jednom otvoreno govori o nozbiljnosti svih napada na Protagorino učenje: „Prebacujući nam neko zbijanje šale i veličajući onu svoju ‘mjera svih stvari’, potakao nas je da o njegovoj tvrdnji ozbiljno govorimo“.²⁸ Zahtev za ozbiljnošću diskusije uvodi Teodora u raspravu. Da li je u pitanju Sokratova ironija ili ne? U svakom slučaju argumenti koji slede ozbiljniji su od prethodnih. Ako ima razlike među ljudima, na šta je Sokrat na početku svojih primedbi upućivao, a sada se to ispostavilo kao smisao Protagorine tvrdnje, onda sledi da ljudi nekada imaju istinita a nekad lažna uverenja, i da je mudrost istinito shvatanje a neznanje lažno shvatanje.²⁹ Pored toga drugi mogu suditi o nečijem mišljenju, a ako je sve to moguće onda se postavlja pitanje ko je čovek? Ako se prema svakom pojedinom mišljenju određuje ono što jeste, a kako većina ljudi ne drži da je Protagora u pravu, onda odatle proizilazi da njegova teza nije istinita. Ako je istinito svačije mišljenje onda je istinito i ono koje tvrdi da je Protagorino lažno, zaključuje Sokrat.

Ovo mesto predstavlja predmet spora u pogledu toga da li Platon svojim zaključkom promašuje stvar ili ne, jer Protagora je rekao da je nešto istinito za onoga koji tvrdi, da je nešto onakvo kakvo se čini onome kome se to tako čini. Barnjejt u svojoj interpretaciji Platonove argumentacije pokazuje da argumenti zaista imaju osnova, da upućuju na protivrečnost koja leži u osnovi Protagorinog učenja. U tom smislu sud „ x je F “ je (relativno) istinit za a , ako i samo ako je sud „ x je F za a “ (apsolutno) istinit. Ovim Barnjejt pokazuje da Protagorina maksima predstavlja svojevrsnu teoriju istine, i da ako za nekoga drugi sud nije istinit onda ona nije istinita uopšte.³⁰ Sokrat zaključuje da će na temelju Protagorine istine svi biti u sumnji, te da niko neće biti Protagorina istina. Ali potom opet sledi Platonovo upozoravanje na karakter argumentacije: „Odiviše, Sokrate, udaramo na moga druga. Da, prijatelju. Nejasno je da li baš prelazimo

26 *Teetet* 164c

27 *Teetet* 166c

28 *Teetet* 168d

29 *Teetet* 170b

30 M. F. Burnyeat, *Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*, *The Philosophical Review*, Volume 85, Issue 2 (Apr., 1976), str. 172-195

pravu mjeru.“³¹ Pored ovoga što je rečeno i eskurs o sudu govori o razlici između filozofa i pravnika-sofista, govori o razlici filozofskog i sofističkog načina vođenja rasprave, što još jednom potvrđuje da „logičko“ pobijanje nije primereno filozofskom načinu argumentacije, te da Protagorinom učenju treba pristupiti na drugačiji način.³² U konačnom ističe se da je mera onaj ko je mudriji, te to pobija Protagoru zajedno sa tim što on priznaje mnjenja drugih. Ono što dodatno može posvedočiti da Platon ne drži ove dokaze ozbiljnim i konačnim jeste i sledeće: „I s mnogo drugih strana, Teodore, moglo bi se pobiti takvo učenje i dokazati da nije svako mnijenje svakoga istinito“.³³

Ako je osnova mnjenja čulno opažanje određeno tezom „tekućih“ onda nije moguće dokazati da mnjenja nisu istinita, nije moguće pobiti Protagorinu tezu. Protagorino insistiranje na nemoći Sokratovih argumenata zahtev je promenom načina ispitivanja: „Treba dakle da se većma približimo tom učenju kako nam je govor u odbranu Protagore nalagao i treba ispitati to pokretljivo biće udarajući ga da li zveči kao čitavo ili napuklo. Bitka se o njemu ne baš neznatna ili među malo njih vodila“.³⁴ Iz tog razloga Sokrat započinje raspravu između „tekućih“ („Heraklit“, itd.) i „nepokretnih“ (elejci). Razmatraju se osnovne pretpostavke i jednih i drugih, ne bi li se videlo ko je u pravu od dve suprotstavljene strane, jer pitanje kako stoji stvar sa biće jeste ono koje donosi odluku.

Prvo se preispituje teza „tekućih“ kao osnov prethodno zadobijenog određenja percepcije. Ponavlja se ono o čemu je već bilo reči u Sokratovom utemljenju Protagorinog učenja i zaoštavanjem procesa percipiranja Sokrat nastoji da pokaže da ono što je utemeljenje govorilo zapravo nije bilo do kraja konsekventno izvedeno. Ako je sve u stalnom kretanju onda nije moguće ničemu dati ni ime bele boje, jer to uvek prelazi u nešto drugo. Sve je to već na samom početku bilo naznačeno Sokratovim ukazivanjem na ontološku pozadinu Protagorine tvrdnje – njegovo tajno učenje. Ako je sve u stalnom toku onda se to odnosi i na percepciju: ne sme se reći gledanje pre nego negledanje, takođe i znanje nije ništa više nego neznanje.³⁵ Sokrat izvodi zaključak, koji u stvari nije konačni već suma onoga što je ranije utemeljilo ispravnost svakog mnjenja, svaki je govor „jednako ispravan bilo da kaže da je ‘tako’ i ‘ne tako’ ili ako želiš ‘nastaje’ da ne bismo našim govorom njih zaustavili“.³⁶ Nakon toga Sokrat ispravlja sebe, odnosno do kraja izvodi konsekvence pretpostavke „tekućih“: „No ne treba govoriti ni to ‘tako’ – jer se više ne bi kretalo ako kažemo ‘tako’ – niti opet ‘ne tako’ – jer ni to nije kretanje – već oni koji ispovedaju tu nauku moraju izmisliti neki drugi govor. Zasada naime za svoju pretpostavku nemaju riječi osim ako bi možda izraz ‘niti tako’ njima najvećma odgovarao određujući ono neodređeno“.³⁷ Konačan zaključak ispitivanja teze jeste da Protagora nije u pravu s obzirom na razliku razumnih i nerazumnih, i „s obzirom na postavku da se sve kreće nećemo prihvatiti da je znanje percepcija osim ako ovaj Tee-

31 *Teetet* 171c-d

32 *Teetet* 171e-177c

33 *Teetet* 179c

34 *Teetet* 179d

35 *Teetet* 182e

36 *Teetet* 183a

37 *Teetet* 183a-b

tet ne kaže nešto drukčije³⁸ (kurziv N.T.). Prvo je prihvaćeno da je percepcija znanje na temelju teze „tekućih“ da bi potom na temelju iste teze percepcija kao znanje bila pobijena, jer se na temelju nje ništa ne može ni reći. Ista pretpostavka kao utemeljenje Protagorinog stava, ispostavlja se kao njegovo pobijanje, njegova beztemeljnost. Čulno opažanje se mora misliti na temelju nečeg drugog.

Ovde bismo hteli da skrenemo pažnju na izvesne paralele između pobijanja Protogorine teze o čoveku kao meri i poslednja dva ispitivanja druge hipoteze „jedno nije“ u *Parmenidu*. Čini se da je logika pobijanja Protagorinog učenja podudarna sa logikom koja ukazuje na nemogućnost drugih da jesu ukoliko jedno nije, što možda govori o tome da je u pitanju isti interes koji Platon sledi. Pored toga, ako se uzme u obzir Platonovo pozivanje na dijalog *Parmenid* u *Teetetu* i *Sofistu* to bi moglo otvoriti mogućnost da se ova tri dijaloga čitaju međusobno.

Već na samom početku dijaloga *Teetet*, otkrivajući tajnu Protagorinog učenja kao stanovišta odsustva jednog, Sokrat izvlači posledice: ništa se neće moći nazvati nečim pre nego vlastitom suprotnošću. Posledice utemeljenja Protagorine teze u tezi „tekućih“ na prvi pogled ukazuju na to da će se sve činiti kao takvo i kao vlastita suprotnost, te je oblik govora primeren takvom stanju stvari „kako kako“. Na temelju takvog stanja stvari zaista je svako mera. U *Parmenidu*, ispitujući posledice po ona druga od jednog ukoliko jedno nije, Platon sledi istu logiku. Pretposlednje ispitivanje, ukidajući jedno ispituje posledice po ona druga, ali to ukidanje ispostaviće se kao izvesno postavljanje jednog. Ono ne predstavlja do kraja izvedene posledice ukidanja jednog, već svojevrsno prividno postavljanje jednog kao uspostavljanje stanovišta relata po sebi. To je upravo nužnost koja vezuje ali ne čvrsto iz *Teeteta*, veza „jednih sa drugima“ ili stanovište drugosti drugog.³⁹ Ta prividna postavljenost jednog u pretposlednjem ispitivanju očituje se u samom toku izlaganja kao izlaganje „sveta“ privida, čime Platon zapravo pokazuje da i privid podrazumeva jedno, da mora biti utemeljen u biću. Ako jedno nije onda ona druga od jednog nisu druga u odnosu na jedno, već „jedna“ u odnosu na druga. Posledica jeste da je „ono drugo od drugog drugo i ono različito, očito, od različitog različito“.⁴⁰ Tada su druga po *mnoštvima* različita „jedna“ od drugih, kao što to Platon tvrdi i u *Teetetu*.⁴¹ Na temelju toga Platon zaključuje da: „svaka pojedina, kako izgleda, njihova skupina je mnoštvom bezganična, i ako bi tko uzeo ono što se čini da je najmanje, (to) se poput snoviđenja u snu trenutno pojavljuje – umjesto jednog koje se činilo da jeset – kao mnogo. Ta umesto najmanjega kao posve veliko spram iz njega se (dalje) razdeljujućih dijelova“.⁴² Ovaj poslednji citat zvuči kao parafraza *Teeteta* 152d, što govori da Platon sledi istu logiku u oba dijaloga. Za razliku od prethodnih ispitivanja, kako prve tako i druge hipoteze, u kojima se govorilo o biću ili nebiću jednog i drugih od jednog, te o mogućnosti odnosno nemogućnosti da se jedno i druga od jednog jave na jedan od načina (ime, definicija, opažanje, mnjenje, znanje), ovde se govori samo o

38 *Teetet* 183c

39 *Teetet* 160c

40 *Parmenid* 164c1-2. Svi citati dati su u prevodu Petra Šegedina, Platon, *Parmenid*, Zagreb, 2002.

41 *Teetet* 156a

42 *Parmenid* 164c8-d5

pojavljivanju, prividnom pojavljivanju, o tome da će se činiti, o neistinitom pojavljivanju, pričinu, snoviđenju, senkama, sve iz razloga odsustva jednog koje nije. Platon u zaključku ovog ispitivanja ne govori o tome kakva druga jesu ako jedno nije, što je bio slučaj u svim ostalim ispitivanjima, već o tome kakva će se *činiti* da jesu: „sva pojedina ona druga trebaju se činiti i bezgranična i ograničena, i jedno i mnoga...“⁴³, „pričinja se da su iste i različite jedne od drugih...“⁴⁴

Poslednje ispitivanje pretpostavke „jedno nije“ direktno se nadovezuje na prethodno i zapravo predstavlja njegovu radikalizaciju, odnosno konsekventno izođenje posledica po ona druga iz pretpostavke da jedno nije. Na isti način Platon postupa sa Protagorinom tezom u *Teetetu*. Prvo utemljuje Protagorinu tezu u tezi „tekućih“ po kojoj svet nije ništa drugo do svet privida, te je svako u pravu, da bi se potom vratio na pretpostavku i utvrdio da se na temelju nje zapravo ništa ne može ni reći. U poslednjem ispitivanju *Parmenida* Platon ukida prividnost postavljenosti jednog iz prethodnog ispitivanja. Ona druga nisu lišena jednog, nije u pitanju izvestan horizam drugih i jednog koje nije, već ovde ono jedno koje nije apsolutno nije, samo druga jesu. Za razliku od prethodnog ispitivanja, gde su druga bila bezgranično mnoštvo koje je prividno strukturirano, ovde druga nisu ni mnoga, „naime u mnogima bi bilo jedno“⁴⁵, a ako nijedno od njih nije jedno „sva skupa su ništa“⁴⁶. Za razliku od prethodnog ispitivanja koje je govorilo o činjenju, pojavljivanju, ovde se svaki privid i pričin ukidaju. Tako se o onim drugim govori u formi „niti niti“, njima se sve odriče, ona nisu ni druga ni mnoga: „bez jednog je, naime, nemogće pomisliti mnogo“⁴⁷. Zaključak svih ispitivanja druge hipoteze glasi „jedno ako nije, ništa nije“⁴⁸. Ovaj zaključak je potpuno podudaran konačnom pobijanju Protagorine teze, ali i više od toga, i logika pobijanja izgleda da je ista. Ako neće biti onog jednog onda se naprosto ništa ne može reći, pa ni da je čovek mera. Ovim se ukazuje na nužnost jednog, bitka, što upravo potvrđuje Platonovo određenje percepcije koje sledi u daljem toku dijaloga *Teetet* i utvrđivanje njene nedovoljnosti u pogledu zahvatanja onoga što jeste.

43 *Parmenid* 165c4

44 *Parmenid* 165d5

45 *Parmenid* 165e4

46 *Parmenid* 165e6

47 *Parmenid* 166b2

48 *Parmenid* 166c1

NIKOLA TATALOVIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

PLATO'S CRITICISM OF THE IMMEDIACY OF SENSE-PERCEPTION
IN THE DIALOGUE *THEAETETUS*

Abstract: This paper provides one possible reading of the first definition of knowledge in a dialogue *Theaetetus*, definition of knowledge as perception, focusing on Plato's criticism of Protagoras' doctrine in order to show two things. First, that the criticism of Protagoras' doctrine is criticism of certain concept of perception, but not Plato's critique of perception as knowledge. Second, that the logic of refutation of Protagoras' doctrine is fully congruent with the logic of the last two inquiries of the hypothesis "One is not" in the dialogue *Parmenides*.

Keywords: Plato, Protagoras, knowledge, perception, one, others, many

Primljeno 25.2.2010.
Prihvaćeno 10.3.2010.